

ПОГЛЯД АНТРОПОЛОГА (СПОГАДИ ПРО СВІТЛАНУ ІВАНІВНУ КРУЦ)

Уперше зі Світланою Іванівною я зустрівся влітку 1964 р. в Керченській експедиції Олександра Лескова. Будучи в статусі студента-практиканта, я дивився широко відкритими очима на дорослих вже археологів. Світлані виповнилось тоді 26 років. Вона так і лишилась у моїх споминах передовсім красивою жінкою. З роками увиразнювався її антропологічний профіль, коли з молодого фахівця вона виростала в провідного антрополога, попервах республіки, а потім і держави. Від неї ми навчалися уваги та поваги до антропологічного матеріалу, техніки розчищення кістяків від ґрунту, відбору скелетів для лабораторних досліджень і фондосховищ. Матеріалізовані «рентгенограми» осіб минулих епох з професійними коментарями Світлани мінімізували вади університетської освіти. Необхідність антрополога в кожній курганній експедиції ставала все нагальнішою з нарощуванням обсягів розкопок у зонах меліорації. Зрештою сектор антропології перевели з Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського до Інституту археології, що певною мірою знизило гостроту проблеми. Відтоді нагоди для щільного спілкування перестали обмежуватись місяцями польового сезону. Стала реальною участь у спільних наукових проєктах і відвідини завжди затишних робочих кімнат антропологів у Братському корпусі Видубицького монастиря, за мурами якого тоді оселився Інститут археології АН УРСР.

Найліпша пора нашої співпраці припадає на роки функціонування Запорізької експедиції (1970-ті — 1980-ті рр.). Світлана Іванівна на очах трансформувалась у маститого науковця, а там і лідера української антропології. З її ініціативи почала плідно працювати Палеоантропологічна експедиція ІА АН УРСР. Звичайно, охопити всі численні на той час експедиції вона не могла, але залучала до принад антропології молодь. В історії Запорізької експедиції лишили свій слід, окрім Світлани Іванівни, Інна Телегіна, Інна Чернікова, Катя Шепель, Люда Литвинова, Олексій Поруцький.

Світлана Іванівна здавалась молодим науковцем взірцем у всьому. У пам'яті лишився епізод з історії Запорізької експедиції 1976 р., знаменного знахідкою золоті ажурної платівки з полюванням вершниць на оленя під розлогою кроною дерева

життя. Гюнівський загін жив тоді бурхливим життям, приймаючи, серед іншого, численних гостей. Один із них лишив по собі журнал «Америка». Яскраві ілюстрації з нього пішли на оформлення «самопальної» газети. Обрали серед інших фото яскравої білявки, що піднесла долоню до чола, спрямувавши гострий погляд у далечінь. Підписали лаконічно: «Погляд антрополога». А Світлана не на жарт образилась: «Невже я така стара!?!». Здається, виправдання, що ми мали на увазі геть не її, не допомогли. Та щоб там не казали, а чіпкий погляд на всі аспекти життя у неї був і відвести його убік було практично неможливо.

Ще спливають у спогадах холодні осінні місяці завершення сезону, коли не обов'язкові люди вже роз'їхались, а недокопані могили з проблемними комплексами лишилися. Тоді вечорами, холоднішими за дні, усі приходили у вагончик до Світлани Іванівни на вогник. І вона рятувала організми особового складу від дрижаків таємничою рідиною фіолетового відтінку, додаючи словесно децицю тепла й оптимізму.

Поза рутинними буднями були в експедиціях і свята. Особливо всі чекали на День археолога, коли декілька експедицій (Херсонська, Запорізька, Приазовська) збиралися на умовній Арабатській стрічці й купували у місцевого чабана барана за 7 карбованців. Потім витесували з підніжного ракушняка антропоморфні стели та обирали, за скіфським звичаєм, на свято царя, а царицею звичайно ж була Світлана. Такі епічні гульбища стали нині спогадами з віддаленого минулого.

Але головним у нашому житті лишалася наука. На певний час групу антропологів влили до відділу енеоліту—бронзової доби. Потім вони виокремились у самостійний сектор, очолений, зрозуміло ж, Світланою Іванівною. Дослідниця не лише ділилась результатами своїх напрацювань, але й намагалась враховувати відкриття нових культур археологами. Адже кожна з нововиділених культур лишила по собі свою антропологію. Перебудова прокрустового ложа так званих «ямної, катакомбної та зрубної культур» потребувала вже інших підходів, аби подолати «звальний гріх» безнадійно застарілої таксономії. Зрештою, Світлана Іванівна таки дала перші узагальнюючі характеристики культурі багатовапеликової кераміки (нині — культурне коло Бабіне) та білозерській культурі, розділила антро-



С. І. Круц і В. В. Отрощенко святкують День археолога у Запорізькій експедиції. Арабатська стрілка, 1976 р.

пологічно ранню та інгульську катакомбні культури чи не швидше за фахових археологів. Її монографія «Палеоантропологические исследования степно-го Поднепровья» (Київ, 1984) фактично підірвала тогочасну періодизацію бронзової доби України. А ось на перевірку коректності розподілу зрубних культур за антропологічним матеріалом сил і насаги в неї не вистачило, на жаль.

Окремої згадки заслуговує історія з вивченням феномену модельованих черепів інгульської катакомбної культури. Дослідники, які виявили на межі 1970-х — 1980-х рр. випадки посмертного відновлення обличчя на черепах доби середньої бронзи, звичайно ж, пішли за порадами та консультацією до Світлани Іванівни. Вона, перейнявшись відкриттям, своєю чергою звернулась за порадами до московських колег та передала їм декілька «портретів» ліпшої збереженості. Ці раритети й досі перебувають там і чекають повернення до Вітчизни. Єдиним практичним результатом тодішньої співпраці з антропологом стала стисла стаття (С. І. Круц, А. І. Кубишев, В. В. Отрощенко, С. Ж. Пустовалов. 1991. Обличчя людини доби бронзи. В: Толочко, П. П. (ред.). *Золото степу. Археологія України*. Київ;

Шлезвіг, с. 51-53). Планувалось ширше дослідження на базі накопиченого та проаналізованого матеріалу, що так і не втілилось у життя з причини осідання родини Круців на Черкащині, у Тальянках, а потім — Легедзинуму.

Зустрічі на симпозіумах біля знаменитого поселення-гіганта Тальянки стали останніми акордами мого спілкування з тепер вже легендарною родиною, званою серед археологів та антропологів своєю гостинністю та доброзичливістю. Але вимушена ізоляція від пульсуючого наукового осередку в столиці зашкодила реалізації наукових задумів видатних науковців. Завдяки наполегливим зусиллям І. Д. Потехіної та С. В. Поліна видано монографію С. І. Круц «*Скифы степей Украины по антропологическим данным*» (Київ; Берлін, 2017). Але ж колосальні матеріали досліджень антропологічних колекцій енеоліту, бронзової доби, передскіфської епохи інтерпретовані радше в тезовому форматі. Створені Світланою Іванівною бази даних мають бути збережені й використані в нових проектах. Таким чином, на мій погляд, можна найліпше увічнити її внесок у вивчення образу та подоби наших далеких пращурів.